

Потапенко М.М.

студентка,

Національний університет «Львівська політехніка»

КОЛЬОРИ-СИМВОЛИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Колір є одним із елементів міфологічної моделі світу. Він має не тільки міфологічне значення, але й символічне, що сформувалося в межах етнокультури, тому кольороназви не могли не стати компонентами фразеологічних одиниць (ФО). Як зазначає О. Левченко, «кольороназви у фразеологічних системах зрідка транслюють значення реального кольору, переважно ж до вербалізації залучено символічний складник концепту певного кольору. Навіть якщо й використано реальні колірні атрибути того чи іншого об'єкта, то все одно значущою виявляється саме символічна складова частина» [2].

ФО з колірним компонентом досліджували А. Брагіна, Р. Фрумкіна, І. Голубовська, О. Левченко, Г. Добролюжа, Л. Мельник, Т. Семашко та ін. Автори розвідок про кольороназви у складі ФО послуговуються термінами: *кольорові означення, позначення кольору, прикметники на позначення кольору, кольорові прикметники, імена кольору, кольоропозначення, кольороназви, кольорові номени, колоративи / кольоративи* тощо.

Джерельною базою цієї розвідки послуговували ФО з колірним компонентом, вибрані із фразеологічних словників В. Білоноженко (у 2-х томах, 1999) та В. і Д. Ужченків (2005), – разом 96 ФО. Здійснений нами кількісний аналіз цих ФО виявив нерівномірність входження кольороназв до їх складу. Кількісно переважають ФО з колірними компонентами *білий* (34,4%) та *чорний* (21,9%), далі за спадною: *зелений* (12,5%), *синій* (6,2%), *червоний* (5,2%), *рожевий* (4,2%), *сірий* (4,2%), *сивий* (3,1%), *блакитний* (2,1%), *жовтий* (2,1%), *рудий* (2,1%), *золотий* (1%), *красний* (1%). Припускаємо, що це залежить від етнокультурного сприйняття кольору, його значущості для народної традиції, яка впливає і на загальне значення ФО. Проаналізуємо ФО з найчастотнішими колірними компонентами.

У системі Світобудови серед пов'язаних з просторовою тематикою понять основна увага зосереджена на ролі світла, котре стало одним із ключових образів світової культури завдяки багатьом символічно значущим особливостям світлового потоку, серед яких – властивість світла окреслювати межі видимого фізичного простору, що корелює з інтелектуальною ясністю, чіткою конфігурацією думок (Ф. Уілрайт). Світло в уявленні слов'ян репрезентує **білий колір**. Білий колір асоціюється зі світлим часом доби в багатьох народів, проте тільки в

слов'янській фразеології відображене це світлове значення кольору, наприклад, у ФО *білий день* та її похідних: *світу (світа) (білого (божого)) не видно (видко)*. В. Мокієнко зауважує: «ця давня семантика є спільнослов'янською; у вислові відображене не тільки часове, а й міфологічне протистояння світлих і темних частин доби» [3, с. 153–154].

В українській етнокультурі білий колір є полісимвольним. ФО з колірним компонентом *білий* також вербалізують смерть. За «Словником символів» О. Потапенка, на Сході покійника одягали в білий одяг і покривали білим саваном, а в Україні в давнину померлого відвозили в останню путь саме на білих волах [5, с. 97]. Це міфологічне значення білого кольору стало субстратом виникнення ФО *білі бебики начепити, купити білі тапки, покидати / покинути білий (цей, сей) світ, прощатися / розпрощатися (попрощатися) з життям (з [білим] світом, з тілом і душею), світ [білий (божий)] закрався (замкнувся) кому, для кого*.

Для українців білий колір – споконвіку священний. Про це свідчить ім'я древнього Білобога, колір хат-білянок, вбрання, рушників, ритуальних предметів. У свідомості українців біле пов'язувалося із Божественним, чистим, взагалі світом, красою, душевністю тощо. Порівняймо: *білий світ, білозір (красень), білий день, біле полотно, біле личко, білі хати, білі вишні*, топонімічні назви *Біла Церква, Білогорща, Білогір'я, Біловодськ* та ін. С. Килимник вважав, що «чорно-білі кольори писанок символізують пошану духів-душ померлих, подяку їм за охорону від злих сил» [1, с. 249]. Майже всі святкові народні обрядодії проводили саме в білому одязі. Взагалі цей колір – це кінцевий пункт яскравості та світла, панування добрих сил.

На початкових етапах міфологічного мислення Всесвіт поставав у суперечці двох богів Білобога та Чорнобога, або Бога (білий) та Сатанаїла (чорний, рябий) та їхні дії через бінарну опозицію чорного та білого кольорів на стадії розвитку першопочаткових світоглядних уявлень (Л. Миронова).

Чорний колір у багатьох культурах світу має негативні значення, протиставлений білому й символізує пільму, смерть, неосвіченість, відчай, горе, скорботу, зло, найнижчі рівні світобудови, зловісні пророкування. Символьні значення чорного кольору, що ототожнюється з мороком, описав О. Потебня: «Подібно до того, як мороз, наближаючись до вогню, протистоїть йому за деяким символічним значенням, чорний колір, утворюючись від вогню, має значення безладу, ненависті, смутку, смерті, що є протилежним до переносних значень світла» [4, с. 314]. Чорний колір, як і білий, також має міфологічні смисли: він тотожний мороку – як фізичному (*чорна смерть*), так і душевному (*чорна злість, у роті чорно, чорна душа, як чорна хмара*).

Чорний колір співвідносний із фізичним станом людини. Так, ФО *держати (тримати) в чорному тілі кого* означає «дуже строго, суворо поводитись з будь-ким, створювати для когось важкі умови, пригноблювати когось, примушуючи багато працювати, не дозволяючи ніжитися». Основою звороту фразеолог В. Мокиєнко вважає «руські поєднання зі словом *тіло* з народної мови: *тримати тіло, бути в (хорошому) тілі* – бути вгодованим, добре жититися; *нагуляти тіло* – розгодувати, стати товстим; *спастися з тіла, втратити тіло* – схуднути, вони вживалися раніше щодо коней: *коні в тілі*» [3, с. 113].

Поганий фізичний стан експлікують ФО *чорно перед очима у кого, кому*. ФО *чорна смерть* є назвою чуми в Європі 1348–1349 рр., яка забрала мільйони життів. Трупні померлих від чуми швидко чорніли і через кілька годин після смерті за кольором нагадували вугілля, що і спричинило асоціацію цього кольору з чумою та появи ФО на позначення цієї хвороби.

Властива чорному кольору негативна семантика простежується в образах чорної хмари як символу біди, горя, нещастя, небезпеки, трагічних подій і навіть смерті: [*чорні (важкі, грозові)*] *хмари збираються (згущуються, скупчуються, нависають) / зібралися (згустилися, скупчилися, нависли)* над ким, чим, рідко навколо кого, чого, *наганяти (нагонити) / нагнати чорну хмару* на кого.

Отже, прикметники на позначення кольору є базою для творення фразеологічних одиниць на основі переосмислення якоїсь додаткової інформації. Механізм таких трансформацій знаходить вияв у семантичній двоплановості: вираження прямого кольорового значення й образного переосмислення предмета на основі певних асоціацій, символізації, образності.

Список використаних джерел:

1. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: у 2 кн. / Килимник С. – К.: Обереги, 1994. – Кн. 2. – 528 с.
2. Левченко О.П. Вербалізації в термінах кольороназви рожевий [Електронний ресурс] / О. Левченко // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 34. – 2013. – С. 121-124. – Режим доступу: <http://levchenko.eu/index.php/uk/2012-05-30-16-47-18/2016-05-03-08-52-44/2016-05-03-10-04-33/64-2014-07-09-13-51-17>
3. Мокиєнко В.М. Загадки русскої фразеології / В.М. Мокиєнко. – [2-е изд.] – СПб.: Авалон, 2005. – 256 с.
4. Потебня А.А. Слово и миф / Потебня А.А. – М.: Правда, 1989. – 260 с.
5. Словник символів / [уклад. О.І. Потапенко та ін.] – К.: Ред. часопису Народознавство, 1997. – 156 с.